

D. 290 F

TÜRK - İSLÂM MEDENİYETİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayınlanan ulusal ve uluslar arası hakemli bir dergidir.

Editör:

Prof. Dr. Mehmet AYDIN

Editör Yardımcısı:

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yayın Sekreteryası:

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr. Dicle AYDIN

Sayı: 4

KONYA - 2007

KARATAY MEDRESESİ MÜZESİN'DE BULUNAN TAVUS KUŞLU FİĞÜRLÜ ÇİNİNİN PLASTİK ÖGELERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Mehmet Büyükçanga¹¹⁶

ABSTRACT

The figure in this article is the peacock figure on the actagon star china which was derived in the consequence of the diggings which were made in Kubatabat palace which was built on the skirts of Anamas Mountain, at the south-western edges of Beyşehir Lake in the time of frst Alaaddin Keykubat one of Anatolian Seljukian Sultans.

Today, thlis china is in Karatay Museum and its inventory number is 1090. One of other figured chinas which constitutes the glorious examples of siljukian Art is the china usith a peacock.

The plastic constituents (dot, comma, line, ritm, form, tissue, colour, spot and compositione) akre searched in the formation, method and stiytle points of view.

GİRİŞ

Karatay Medresesi Müzesi'ne girildiğinde binanın kendi duvar çinilerinden başka Figürlü çinilerin sergilendiği dikkat çeker. Bu çiniler Selçuklu devri Kubad Abad Sarayında çeşitli tarihlerde yapılan kazılar neticesinde bulunan çinilerdir. Mimariye bağlı olarak gelişen Çini sanatı, Anadolu'ya Selçuklularla girmiş, çeşitli tekniklerle en güzel ve başarılı örneklerini vermiştir (Öney, 1976:7).

Selçuklu Sanatında yalnızca saraylarda kullanılan ve mimariye renk katan zengin figürlü çinilerin yaratıcıları, güçlerini, simgeler dünyasıyla birleştirilerek Selçuklu resim sanatının dinamizmini ve estetiğini oluşturmuşlardır (Arık, 2000:52).

Kubad Abad Sarayı duvar çinilerinin dikkati çeken en önemli özelliği çiniler üzerinde figür zenginliğidir (Önder, 1977:106). Çinilerde Sultan ve yakınlarını tasvir eden insan figürlerinin yanında insan başlı kuş gövdeli efsanevi hayvan harbi ve simurgları, yine insan başlı, aslan gövdeli sfenkslerdir. Ayrıca tek ve çift başlı kartallar, kuşlar, balıklar, at eşek, arslan, köpekler çeşitli av hayvanları olan tavşan, dağ keçisi, tavus ve su kuşlarıdır. Kubad Abad hayvanları çoğunlukla tek olarak ele alınmıştır (Büyükçanga (Eren) , 2006:42).

Burada üzerinde durmak istediğim tavus kuşu figürleridir. Çinilerde hayat ağacının iki yanından tavuslara da rastlıyoruz. Bu güzel kuşun Bizans Sanatı'nda çok yaygın olduğu gibi, cennet sembolü olarak kullanıldığı ve sarayı cennet

¹¹⁶ Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

köşesinden bir parça olarak belirlediği muhakkaktır (Öney, 1976:45). Selçukluların etkilendiği iki kültürün, Bizans ve İran' ın sanat geleneklerinde de çok sevilen, eski İran'da ayrıca özellikle tüyleri iktidarı ifade eden tavus kuşu figürü, Selçuklu saray çinilerinde bu geleneğin uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Arık, 2000:94). Müzedeki figürlü çinilerdeki tavus kuşları hayat ağacının iki yanında simetrik tavus kuşu, ağacın üstüne tünemiş, bir kaptan su içen iki tavus; birbirine dolanan tavus kuşları, çeşitli durumlarda tasvir edilmiştir. Burada üzerinde durduğum tek başına tasvir edilen bir tavus kuşudur. Bunu canlandıran sanatçının olağanüstü kuvvetli, gerçekçi bir gözlem gücüne sahip ve doğaya bağlılıklarını gösteren özelliklerdir. Bunlar Selçuklu resim sanatının en görkemli örneklerinden biridir.

Karatay Medresesi Müzesinde 1090 envanter numaralı Sekiz köşeli yıldız formulu çini üzerinde bir tavus kuşu figürü ve bitki motifleri yer almaktadır. Figür uzun boyuna, üç dilimli kuyruğa sahiptir. Yan kanatları kapalıdır. Figür yürümekte olup sağ ayağı öndedir.

I. PLASTİK ÖGELER

I.I. Nokta

Noktanın boşluk doldurma, süsleme ve bilgi objelerini ifade etmek gibi çok farklı amaçlarla, zengin görüntüler meydana getirecek şekilde, doku ve ritm ve değişiklik oluşturmada en önemlisi' de birliği sağlamakta en etkili unsur olarak kullanıldığını görmekteyiz (Yılmaz, 1999:439).

Tavus kuşunun tepeliğinde farklı büyüklükte üç nokta olarak kullanılmıştır. Ayrıca figürün gövdesine benek şeklinde dört nokta konmuştur.

I.2. Çizgi

Kompozisyonda çizgi, hareket ve ifadeyi belirleyen en önemli unsurdur. Çizgi akıcı, çevik ve kıvraktır. Fırça tutuk, korkak değildir. Hayat ve hareket doludur. Kompozisyonda birbirinin devamı olan çizgiler kullanılarak bir bütünlük sağlanmıştır. Çizgi biçimlerin karakterlerine uygun çizgilerde süsleyici öge olarak kullanılmıştır (Yılmaz, 1999:440). Kapalı olan kanadın yaklaşık 1/4 'lük kısmında, birbiriyle kesişerek kafes oluşturan diyagonal çizgiler kullanılmıştır. Çizgiler farklı kalınlıklarda kullanılarak değişiklikler arz ederler. Çiniye, içteki ince, dıştaki kalın olmak üzere, çift kontur çekilmiştir.

1.3. Ritm

Bir sanat eserinde hareketler önce duyguları sonra bünyemizi etkiler ve insan tüm ruhsal ve bedensel iktidarıyla bu hareketlere katılır. Kontrast hareketlerin oran bakımından hakim hareketlere eşit duruma gelmesi doğru olmaz. Resimde de hareket gene "Yön Kontrastı" temeline dayanır (Keskinok, 1966:6).

Ritm, çeşitli yönlerde, çeşitli büyüklükte tekrar eden dominant hareketlerin birbiriyle kontrast uyuşumudur. Bir eserde çoğunlukta olan hareketlere dominant hareketler denir. Bu hareketler birbirinin benzeri ya da aynı

karakterdedirler. Kontrast hareketler bunlardan tüm ayrı karakterdedirler. Örneğin: Tavus kuşunda boyundan başlayıp gövdesinin altından kuyruğun ucunda biten harekettir. Hareketin gayesinde gözün, figür üzerinde gezinmesi takılması tesir yaratması saklıdır. Plastik elemanların değişen, uyumlu tekrarlarıdır.

Figürün tepeliğindeki noktalar ise gövdedeki beneklerle ritm oluşturmakta birliği sağlamaktadır. Diğeri ise "Kubad Abad bitkileri" kuşun çizgilerine uyumlu yerleştirilerek ritm etkisi yaratmaktadır. Uçlarındaki toplu tüyler yine başı taçlandırmaktadır (Arık, 2000:99).

I.4. Biçim (Form)

Temel tasarım tekniğinde, çizgi, renk ve diğer yüzey elemanlarının birbirleri sonucu biçim oluşturur. (Tepecik, 2002:36). Selçuklu sanatçısı tavus kuşunu doğaya dayalı tasarım ilkeleri göz önüne alarak iki boyutlu bir yüzey üzerinde bağlantılar yaparak, çizgi, renk doku, hareket gibi temel tasarım elemanlarıyla biçimlendirmiştir.

I.5. Doku

Bitki dalları ve yaprak motifleri, figürün kanatlarında yer alan motifler, gövdedeki benekler kompozisyona doku kazandırır. Figür nokta, çizgi ve çeşitli biçim tekrarlarıyla oluşturulmuş zengin doku görüntülerine sahiptir (Yılmaz, 1999:453).

I.6. Renk ve Leke

Tavus kuşu desenli sır altı yıldız çinide zemin hafif beyaza yakın sarımsıtrak, figür kobalt mavi, mavi, turkuvaz ve haki yeşildir. Sarının tamamlayıcı renkleri kullanılmıştır. Tavusların çeşitli şekillerde kanat tüylerini ifade eden birbirinin tekrarı niteliğindeki unsurlarda yine dönüşümlü olarak kullanılan iki farklı renkle ritm meydana getirmiştir. Renklerde açıklık, koyuluk, azlık çokluk ilkeleri göz önüne alınarak tavus kuşu tasarlanmıştır. Zemin açık figür koyu, figürün içindeki noktalar ve kanatların içindeki motifler açık leke değerindedir. Yani açık içinde koyu, koyu içinde açık lekeler çok yerinde kullanılmıştır. Figür bir bütün içinde tasarlanmıştır. Figürün baş, boyun ile gövdesi büyük, koyu bir leke teşkil eder.

I.7. Denge

Berberliği ve bütünlüğü yaratmak için sanat eserinin önemli parçalarının gözde eşitlemesidir.

Tavus kuşu figürünün ahenkli bir şekilde yukarı doğru uzanan boyun ve kanat hareketi yön birliği oluşturmakta gövdenin ters yöndeki hareketiyle dengelenmektedir.

I.8. Kompozisyon

Tavus kuşunda plastik öğelerden en önde geleni ritm duygusunun ön planda tutulmuştur. Estetik değere de önem verilmiştir.

Temelde insan yaradılışında var olan estetik haz duygusu, tüm tasarım çalışmalarında titiz bir şekilde araştırılan ve eserin içerisinde kullanılan bir tasarım öğesidir (Tepecik, 2002:38). Mağara devrinden günümüze kadar estetik arayışları hep olmuştur. Estetik düzen kurabilme davranışlarına sahip insan, düzensizliklerden rahatsız olan duyarlı insan demektir (Gençaydın, 1993:79).

Dekoratif nitelikli bir kompozisyonudur. Başı hafif geride göğsü ileride olan figür, mağrur bir ifadeye sahiptir. Tavus kuşunun sembolik anlamları nedeniyle, anlatımcı bir kompozisyonudur (Yılmaz, 1999:256).

2. BİÇİMLENDİRME YÖNTEM VE ÜSLUP

Kubad Abad çini kompozisyonları ayrıntıların özetlenip kısaldığı stilizasyon yöntemine göre çalışılmıştır. Kubad Abad kompozisyonlarında da sanatçı doğal biçimleri esas alarak yeni biçimlerle motif ve figür yaratma yöntemi olan stilizasyona başvurmuştur. Sanatçının sistematik bir sadeleştirme yapmasını gerektiren bu işlemde stilize şekiller ışık-gölge etkisinden soyutlanarak çizgi ve leke değerlerine dönüşmüş, çoğu zaman silüet halinde verilmiştir (Yılmaz, 1999:457).

Kubad Abad'da Büyük Saray ve Küçük Saray çinileri ilginç bir resim üslubuyla Selçukluların simgeler dünyasını yansıtan ikonografiyi kaynaştırıp bir masal atmosferi yaratmaktadır (Arık, 2000:76).

Tavus kuşunda Orta Asya hayvan üslubunda olduğu gibi tılsımlı bir koruyucu olduğuna inanılan benek motifleri görülmektedir.

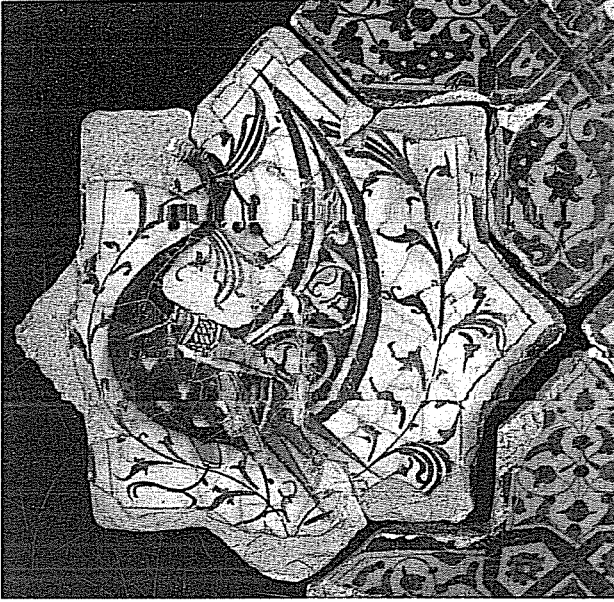
Figür, stilize edilmiş olmasına karşın bitkisel elemanlarda figüre oranla gerçeğe daha yakın bir biçimlendirme söz konusudur. Sanatçıların kendine özgü bir duyma ve keşfetme tarzları vardır. Bu tarz gerçekten onlara özgüdür (Turani, 1965: 16).

SONUÇ.

Anadolu Selçuklu Devletinin önemli Saraylarından olan ve büyük bölümü ayakta kalan Kubad Abad Sarayından çıkarılan bu gün Karatay Medresesi Müzesi'nde bulunan tavus kuşu figürlü çini sanat eleştirisi yöntemiyle incelenmiştir. Bu figür evrensel olan Plastik öğelerinin (Nokta, Çizgi, Ritm, Biçim, Form, Doku, Renk, Leke, Mekan, Denge, kompozisyon ayrıca Biçimlendirme Yöntem ve Üslup açısından incelendiğinde sekiz yüzyıl öncesinde de Türk sanatçılar tarafından ne kadar ileri bir seviyede kullanıldığının birer örneğidir. Figürde plastik açıdan çizgi, ritm, leke ön planda tutulmuştur. Bilhassa çizgiler birbirinin devamı olup bir bütünlük göstermektedir. En önemlisi figürün ifadesinde ritm ilkesinin esas alınmış olmasıdır.

Çağdaş Türk Resminde de geçmişimizi araştırarak, geleceğe uzanmak gerektiğine inanıyoruz.

Konya, Karatay Medresesi Müzesi'nde bulunan figürlü çiniler Türk Sanatını, köklerini arayan sanatçı adaylarına başvurulması gereken önemli kaynaklardandır.

*Karatay Müzesindeki Tavus Kuşu Desenli Yıldız Çini
(Rüçhan Arık'ın Kubad Abad adlı eserinin
98'nci sayfasından alınmıştır.)*

Bu çizgisel yorum Mehmet Büyükçanga tarafından hazırlanmıştır

KAYNAKLAR.

ARIK, Rüçhan. (2000), Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

BÜYÜKÇANGA (EREN),H.H. (2006), "Anadolu Selçuklu Seramiklerinde Figürlerin Dili ve Resim Eğitimi Açısından İncelenmesi." (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GENÇAYDIN, Zafer. (1993), Sanat Eğitimi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.

KESKİNOK, Kayhan (1966), "Plastik Sanatlarda Ritm" Sanat ve Sanatçılar S.14 s.6 Ankara.

ÖNDER, Mehmet (1977), "Selçuklu Devri Kubad-Abad Sarayı Çini Süslemeleri" Kültür ve Sanat, Kültür Bakanlığı Yayınları S.5. ANKARA

ÖNEY,Gönül. (1976), Türk Çini Sanatı, Binbirdirek Matbaacılık A.Ş.Yayınları. İSTANBUL

TEPECİK, Adnan (2002) Grafik Sanatlar, Detay Yayınları , ANKARA

TURANİ, Adnan (1965) "Sanat Yapıt ve Yapısı Üzerine Notlar" Sanat ve Sanatçılar .S.10.s.16 ANKARA

YILMAZ, Meliha (1999) , Anadolu Selçuklu Saray ve Köşklerinde Kullanılan Figürlü Çinilerin Resim Sanatı Açısından İncelenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi) ANKARA: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü